

Tereza Randýsková

Raněnovověký chov koní mikulovské větve rodu Dietrichsteinů v Kupařovicích

Kůň spoluurčoval vývoj lidských dějin po celá staletí. V raném novověku si aristokracie chov koní osvojila, pozvedla a učinila z něj jeden z ukazatelů společenského postavení šlechtice, potažmo celého rodu. Tuto myšlenku zformuloval kníže Karel Eusebius Liechtenstein (1611–1684), když v souvislosti se šlechtěním koní, jež přirovnával k malířskému umění, napsal: [...] *Toto dílo si žádá šlechtický rozum, rozum lidí, kteří se narodili jako šlechtici a budou mít velkou radost a chuť být pány v hřebčíně: un ponto d'honore, vyšlechtit něco úplně vznešeného a neuspokojovat jen obecný styl, ale chtít předčít i přírodu samotnou a nechat vzniknout něčemu hezcímu, než může dát sama příroda [...]*.¹ Pod vlivem tohoto dobového smýšlení pravděpodobně vzniklo několik šlechtických chovů i na našem území, jejichž zakladateli byli současníci Karla Eusebia Liechtensteina jako kníže Ferdinand Josef Dietrichstein (1636–1698), stojící za vznikem hřebčína mikulovské větve Dietrichsteinů situovaném v Kupařovicích.

Kníže Ferdinand Josef Dietrichstein se ujal správy rodového majetku v roce 1655. V této době se podobně jako jeho současníci musel vypořádávat s následky devastace svých panství, zapříčiněné válečnými událostmi ještě z dob třicetileté války, kdy Mikulov od podzimu 1645 téměř rok okupovali Švédové. Navíc ze roku 1663 způsobilo další škody turecko-tatarské vojsko, jež se prohnalo Moravou.² Ferdinand usiloval o postupnou obnovu a hospodářský vzestup panství i tím, že na stávajících a nově získaných dvorech budoval podniky ve vlastní režii. Za tímto účelem zakoupil v roce 1663 i dvůr v Kupařovicích,³ na němž 8. dubna 1666 začal se stavebními úpravami, během kterých nechal vystavět také nové stáje⁴ jako základ budoucího knížecího hřebčína. Zachytit úplný počátek chovu není v případě Dietrichsteinů možné, neboť první písemná zmínka z „vrchnostenského hřebčína v Kounicích“⁵ informující o plemenných jedincích, pochází až ze 14. května roku 1677.⁶ V této době byl již chov poměrně rozmanitý jak z hlediska „typu“⁷ koní, tak barevnosti hřebců. Chovné jádro v květnu 1677 tvořilo sedm hřebců a dvanáct klisen.⁸

K dalšímu stavebnímu rozvoji kupařovického dvora došlo v roce 1725 za knížete Waltera Xavera Dietrichsteina (1664–1738). Ten měl při správě svých panství velkou oporu

¹ HAUPT, Herbert: Stallungen, edler Pferde. Das fürstlich Liechtensteinische Gestüt im 17. und frühen 18. Jahrhundert, in: Liechtenstein. Die Sammlungen des Fürsten von Liechtenstein, Familienchronik, flämische Malerei, Bronzen, Wiener Biedermeier, Aquarelle, italienische Malerei, Barockpaläste (ed. Rupert Feuchtmüller), Wien 1995, s. 97–100.

² SVOBODA, Miroslav a kol.: Mikulov, Praha 2013, s. 123–124; BRICHTOVÁ, Dobromila – VRBKOVÁ, Stanislava a kol.: Mikulov. Ze života jednoho města, Mikulov 2018, s. 71.

³ KRATOCHVÍL, Augustin: Pohořelský okres, Brno 1913, s. 116.

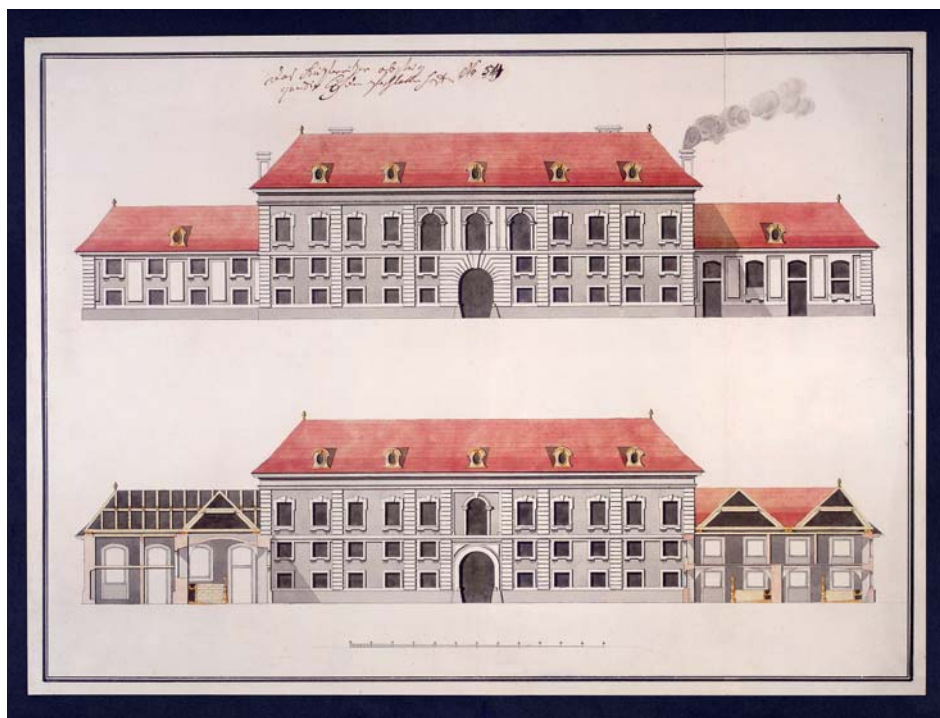
⁴ KROUPA, Jiří: Kupařovický dvůr jako typ „maison de plaisance“, Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. Řada F: uměnovědná, roč. 37–39 (1993–1995), s. 106.

⁵ Kupařovice spadaly pod velkostatek Dolní Kounice.

⁶ Moravský zemský archiv Brno, fond F 119 (Velkostatek Dolní Kounice), Hřebčinec v Kupařovicích 1677–1800, sign. 86, kart. 607, f. 2–5.

⁷ Myšleno ve smyslu dnešních plemen koní. V raném novověku se v dokumentech hřebčínů lze setkat s údaji, že se jedná například o hnědku anglického původu nebo typu z kladrubského hřebčína. Z tohoto důvodu je v této studii používán termín typ pro označení plemenné rasy koní a termín původ pro místo původu jedince, tedy povětšinou domovského hřebčína, ze kterého jedinec přišel do místního chovu.

⁸ Moravský zemský archiv Brno, fond F 119 (Velkostatek Dolní Kounice), Hřebčinec v Kupařovicích 1677–1800, sign. 86, kart. 607, f. 2–5.

Zámek Kuparovice v kresbě autora projektu Františka Antonína Grimma (Moravská galerie v Brně, inv. č. B 15304)

v osobě hospodářského inspektora Ondřeje Ferdinanda Schabského (1664–1735),⁹ jenž měl ke koním velmi blízko. V této době zde vznikla „velká stáj pro koně“, také další nová stáj a blíže nespécifikovaná budova. Stavební práce na hospodářské části vrchnostenského dvora ustaly pravděpodobně teprve v roce 1734.¹⁰ Z podrobné inspektorské zprávy Schabského sepsané v listopadu roku 1729 vyplývá, že se chov od svého počátku značně rozrostl, neboť v hřebčíně bylo na jaře k dispozici minimálně 18 hřebců a na podzim inspektor hlásil 71 březích klisen, které byly ustájeny v Kuparovicích a také v Nové Vsi u Pohořelic,¹¹ vzdálené vzdušnou čarou přibližně deset kilometrů. Samotné chovné jádro se tedy významně zvětšilo, a proto po více než padesátileté existenci chovu již nutně muselo dojít k rozšíření kapacity hřebčína. S tím také souviselo hledání dalších příhodných statků na panstvích – ať pro celoroční, nebo letní ustájení koní – s vhodnými pastvinami poskytujícími v letních měsících dostatek stínu a pitné vody.¹²

Po převzetí rodových statků Karlem Maxmiliánem Dietrichsteinem (1702–1784) roku 1738 došlo na přání majitele k dalším významným stavebním úpravám kupařovického dvora. Projekt zpracoval a nadále se v něm korespondenčně angažoval stavitel a architekt

⁹ V literatuře se lze také setkat s počeštěnou formou příjmení: Žabský. Viz např. KROUPA, c. d.; resp. BRICHTOVÁ - VRBKOVÁ a kol., c. d.

¹⁰ KROUPA, c. d., s. 106–107.

¹¹ Moravský zemský archiv Brno, fond F 119 (Velkostatek Dolní Kounice), Hřebčinec v Kuparovicích (1677–1800, sign. 86, kart. 607, f. 16–22.

¹² I když byli koně přechodně nebo i trvale umístěni také na jiných vybraných statcích, které se v průběhu trvání hřebčína mohly proměňovat v závislosti na územních změnách či aktuálních potřebách chovu, stále byli dle dochovaných pramenů součástí „kupařovického (knížecího) hřebčína“ či „chovu koní v Kuparovicích“.

František Antonín Grimm (1710–1784).¹³ Přímo na místě plánovaný projekt přizpůsoboval reálnému stavu inspektor Josef Jan Schabský (1701–1770), syn Ondřeje Ferdinanda Schabského. Již roku 1739 dostala novou fasádu jízdárna i stáje v hospodářském dvoře a byla zahájena stavba zámku, který měl sloužit jako letohrádek pro knížete Karla Maxmiliána a zároveň poskytnout prostor hospodářskému inspektorovi Schabskému. Přízemí zámku bylo určeno jako hospodářské zázemí, nacházel se zde pokoj pro správce zámku, pokoje pro služebnictvo, komora a takzvaný lokajský pokoj; první patro užíval inspektor Schabský a ve druhém patře vznikly reprezentativní knížecí prostory. První patro bylo hotovo již v roce zahájení stavby, hrubá stavba zámku včetně fasád se dokončila v roce 1743, nadále však pokračovala výzdoba interiérů. V květnu roku 1744 vstoupil autor projektu František Antonín Grimm přímo do služeb Karla Maxmiliána Dietrichsteina jako knížecí inženýr a architekt a od této doby již na průběh prací v Kupařovicích dohlížel sám.¹⁴

Z inventářů zámku vyplývá, že jeho interiér Karel Maxmilián vyzdobil několika obrazy souvisejícími s koňskou tematikou a s vlastním chovem koní. V knížecím předpokoji visel velký obraz hřebčína v pozlaceném rámu, žánrový obrázek hnědáka se starým mužem a ovce v černém mořeném rámu s pozlacenou lištou a dvě díla s vyobrazením jezdecké školy. V horním patře zámku v *Kredenzzimmer*, sloužící pro uložení nádobí a k finální přípravě pokrmů přinesených z kuchyně, se nacházel blíže nespécifikovaný „hřebčinský kus“ v pozlaceném rámu¹⁵ a jeden z pokojů pro hosty dle popisu zdobil obraz reprezentativního bělouše *Serpentina*¹⁶ s červeným sedlem, v životní velikosti, rovněž v pozlaceném rámu.¹⁷ Autoři zmíněných děl známi nejsou, až na jednu výjimku, a tou je obraz hřebčína, který namaloval, jak uvádí záznam v inventáři,¹⁸ malíř Josef František Adolph (1685–1762), jenž v letech 1719–1742 působil ve službách knížat z Dietrichsteina; pro ně mimo jiné zachytil i nejlepší koně z dietrichsteinského chovu.¹⁹ Svým příbuzným odkázal Adolph několik prací včetně obrazů s koňskou tematikou. Například svému synu Františkovi, působícímu tou dobou v Anglii, věnoval dva obrazy krásných koní a také nedokončené kopie, které zhotovoval podle obrazů svých současníků – zejména malíře Johanna Georga de Hamiltona (1672–1737).²⁰ Bohužel dnes jediným dochovaným obrazem od Josefa Františka Adolpha, na němž je vyobrazen kuň z dietrichsteinského chovu, je portrét Josefa Jana Schabského coby mladého kavalíra při jezdecké figurě.²¹

Stavební práce stejně jako samotný chod hřebčína komplikovaly válečné události. Dne 22. února 1742 obsadili Prusové spolu se saskými spojenci Mikulov. Přestože již v dubnu

¹³ František Antonín Grimm projektoval pro Dietrichsteiny také například vrchnostenské budovy, kraviny či mosty. Viz: BRICHTOVÁ – VRBKOVÁ a kol., c. d., s. 75.

¹⁴ VESELÝ, Aleš: Nové poznatky k dílu Františka Antonína Grimma a Paula Trogera pro Dietrichsteiny, *Opuscula historiae artium*, roč. 61 (2012), č. 2, s. 170–171.

¹⁵ Jelikož se jednalo o užitkovou, nikoli reprezentativní místnost, vyvstává otázka, zda tu obraz visel již od samého počátku užívání zámku Karlem Maxmiliánem Dietrichsteinem, případně nakolik plnil reprezentativní funkci.

¹⁶ V roce 1747 se v přehledu klisen objevuje jméno hřebce *Serpentina*, který figuruje mimo jiné jako otec osmileté jezdecké klisny v barvě bělouš. Zároveň je zřejmě i otcem dvaadvacetileté klisny v barvě vránek, považované za favoritku. Je tedy možné, že na obraze je zpodobněn právě tento *Serpentino* z dietrichsteinského chovu v Kupařovicích. Viz: Moravský zemský archiv Brno, fond F 119 (Velkostatek Dolní Kounice), Chov koní, sign. 65, kart. 584, f. 440.

¹⁷ Moravský zemský archiv Brno, fond F 119 (Velkostatek Dolní Kounice), Inventář zámku v Kupařovicích 1774–1809; sign. 162, kart. 704. Využity záznamy z inventáře mobiliáře zámku z roku 1772 a inventáře mobiliáře a zařízení zámku v Kupařovicích z roku 1774, nefoliováno.

¹⁸ Tamtéž, inventář z roku 1772, sekce obrazy, nefoliováno.

¹⁹ ČOUPEK, Milan: Několik poznámek k životopisu malířské rodiny Adolfů (Adolph), *Vlastivědný věstník moravský*, roč. 43 (1991), č. 2, s. 179–184.

²⁰ Moravský zemský archiv Brno, fond F 18 (Hlavní registratura Dietrichštejnů Mikulov), Personál knížecího dvora (malíř Josef František Adolph, ...), inv. č. 271, sign. 94 I, kart. 123, f. 540–549.

²¹ BRICHTOVÁ – VRBKOVÁ a kol., c. d., s. 77.

Jezdecký portrét vrchního hejtmána Dietrichsteinů Josefa Jana Schabského (kolem roku 1760). Autorem obrazu je Josef František Adolph - dvorní malíř knížete Waltera Xavera Dietrichsteina. (Regionální muzeum v Mikulově, historická sbírka, inv. č. 2549)

se podařilo vojska z Moravy vytlačit, jejich přítomnost se na zdejší panství velmi podepsala, konkrétně hřebčín v Kupařovicích byl zcela vypleněn.²² Zprávy inspektora Josefa Schabského byly v tomto období útržkovité, ale v konceptu ze dne 20. března 1742 se zmínil, že se hřebčín nachází ve stavu, v němž byl před více než sto lety.²³ V chovu koní

²² SVOBODA a kol., c. d., s. 140.

²³ Moravský zemský archiv Brno, fond F 119 (Velkostatek Dolní Kounice), Chov koní, sign. 65, kart. 584, f. 413-414.

se však pokračovalo dál, jak dokládá dopis ze dne 19. května 1742 sepsaný Schabským v Kupařovicích, adresovaný knížeti.²⁴ K dalšímu narušení obnovy hřebčína došlo při pruském tažení na Moravu v rámci sedmileté války. Kníže Karel Maxmilián si pro případ hrozcího nebezpečí zajistil evakuaci hřebčína do Uher. Dne 13. května 1758, kdy se odehrálo střetnutí v Brodce u Prostějova,²⁵ psal správce hřebčína Maxmilián Borwitz knížeti zprávu, že obdržel jeho rozuceli, v níž stálo, aby již na místě déle nesetrvával a zachránil hřebčín, bohužel pozdě.²⁶ I přesto se správci podařilo s koňmi – až na část hřibat, která by nezvládla cestu absolvovat – vyrazit do Uher,²⁷ kde byla s hraběnkou Annou Esterházy, rozenou Lubomirskou, dojednána smlouva o umístění dietrichsteinského hřebčína na panství Tallos. Podle dochovaného konceptu zde měl mít Borwitz za předem dohodnuté finanční částky k dispozici pro koně pastviny a dvě budovy, pro sebe a koňského lékaře pak ubytování v domě místního správce. Domluveny byly i sumy na nákup krmení pro koně²⁸ nebo dřeva.²⁹

Válečné události sice narušovaly a komplikovaly chod hřebčína, k jeho zrušení však nevedly. Karel Maxmilián jej stále rozšiřoval. V roce 1748 odkoupil pro potřeby rozrůstajícího se chovu od svého bratra Jana Křtitele Leopolda Dietrichsteina (1703–1773) statek Velký Dvůr³⁰ obklopený divokou přírodou a bohatý na vodní zdroje. Roku 1771 pak zakoupil statek Cvrčovice.³¹ Ten ležel přibližně čtyři kilometry od statku Velký Dvůr a koncem 18. století začal sloužit zejména pro ustájení části hřibat,³² která se v letních měsících přesouvala na pastvu do Nové Vsi a na zimu se vracela zpět do Cvrčovic. Sem se koňskými potahy v zimních měsících dopravovalo nejen krmení, ale například i deputát pro místní zaměstnance hřebčína.

V osmdesátých letech 18. století měl hřebčín již téměř dvě stě koní a kvůli potřebě snížit provozní náklady chovu nastala snaha o omezení počtu koní zhruba na polovinu. Z přehledů spotřeby krmení pro koně z roku 1799 vyplývá, že redukce hřebčína proběhla úspěšně a správně se nadále dařilo nižší počty zvířat udržovat.³³

Provoz každého hřebčína vždy prodražuje zajištění dostatečného množství krmiva pro zimní období, proto se zřejmě stalo běžnou praxí zbavit se před začátkem zimy starých či jinak nevhodných koní, jež se nevyplatilo žít. Dalším užitečným počinem

²⁴ Tamtéž, f. 415.

²⁵ MUNZAR, Zdeněk: Obléhání Olomouce a bitvy u Guntramovic a Domašova roku 1758 (1. část), Praha 2018 [online]. Dostupné na <http://www.vhu.cz/oblehani-olomouce-a-bitvy-u-guntramovic-a-domasova-roku-1758-1-cast/> [cit. 23. dubna 2023].

²⁶ Moravský zemský archiv Brno, fond F 119 (Velkostatek Dolní Kounice), Chov koní, sign. 65, kart. 584, f. 531.

²⁷ Chybí údaj o počtu evakuovaných koní. Podrobnější přehled inspektora Josefa Schabského se dochoval z února 1751, podle něj bylo v hřebčíně přibližně 75 klisen v reprodukčním období, 15 hřebců a 20 nově narozených hřibat. (Viz: Moravský zemský archiv Brno, fond F 119 (Velkostatek Dolní Kounice), Hřebčinec v Kupařovicích 1677–1800, sign. 86, kart. 607, f. 36–42.) Počet dvou-, tří- a čtyřletých hřibat není znám, stejně jako „starých“ koní. Na základě těchto údajů je možné odhadnout, že hřebčín mohl v této době chovat ke 150 koním. V případě evakuace docházelo k redukci počtu koní formou rozprodávání; rozhodovalo se, kteří koně zůstanou a kteří ne, ať už z důvodů svého stáří, možného nezvládnutí cesty nebo menší kvality ve vztahu k chovu v porovnání s ostatními jedinci apod. Ale i ohledně těchto koní ještě mnohdy byla vydána instrukce, jak s nimi naložit buď již v období evakuace jádra chovu, nebo teprve v případě jistého nebezpečí.

²⁸ Například měrice ovsu v přešpurské míře měla stát Dietrichsteina 22 grošů.

²⁹ Moravský zemský archiv Brno, fond F 119 (Velkostatek Dolní Kounice), Chov koní, sign. 65, kart. 584, f. 533–534.

³⁰ KRATOCHVÍL, c. d., s. 47.

³¹ Tamtéž, s. 102.

³² Druhá část hřibat byla přes zimu ustájena v Kupařovicích, kde se koně včetně hřebečků pravidelně vodili do jízďárny.

³³ Moravský zemský archiv Brno, fond F 119 (Velkostatek Dolní Kounice), Hřebčinec v Kupařovicích 1677–1800, sign. 86, kart. 607, f. 175–176.

k ekonomickému zvládnutí chodu hřebčína bylo rozložit chov na vícero panství. Tak radil i schwarzenberský podkoní Joachim Ernst Münsterfeld z hřebčína v Murau svému zaměstnavateli Josefu Adamu Schwarzenbergovi (1722–1782) ohledně chovu v Čechách, kde se s financováním provozu schwarzenberského hřebčína potýkalo především panství Hluboká.³⁴ Rozložením chovu by tak došlo k rovnoměrnějšímu ekonomickému zatížení jednotlivých panství především v souvislosti s náklady na krmení v zimním období. Pro jedno panství bylo v případě rozsáhlejšího chovu velmi obtížné dlouhodobě nést jak finanční náklady na veškerý jeho provoz, tak jej zabezpečovat také materiálně a personálně. V duchu této rady schwarzenberského podkoního proto hledali majitelé rozrůstajících se hřebčínů vhodné podmínky pro chov i na statcích jiných panství, kam část hřebčína umisťovali buď trvale, nebo přechodně na pastvu v letním období.

Od doby, kdy byl chov dietrichsteinských koní v rukou knížete Karla Maxmiliána Dietrichsteina, docházelo v následujících letech v organizaci hřebčína k různým změnám, a to jak v jeho zázemí, tak v rozložení chovu na jednotlivé statky a panství. Počátkem 19. století byla dle hospodářského inventáře kounického panství z roku 1808 situace následující:³⁵ Na zámku v dnešních Dolních Kounicích, jež byl v době, kdy ho vlastnili Dietrichsteinové, využíván zejména jako sídlo správy panství, měli vlastní pokoje vrchní správce hřebčína, výběrčí a takzvaný důchodní³⁶ hřebčína. Při zámku se nacházely tři koňské stáje, přičemž jedna z nich je v pramenu označena jako „extra“ koňská stáj. Dále zde byla situována kůlna na povozy a seníky. Seno z nich však mohlo sloužit také pro jiný vrchnostenský dobytek zde ustájený. Ve dvoře v Kupařovicích, vzdáleném asi čtyři kilometry vzdušnou čarou od zámku v Dolních Kounicích, je v záznamech z roku 1808 uveden byt kováře jezdeckých koní a *Strapitzier Stall*, tedy stáj pro opotřebované koně.³⁷ V Němčičkách, vzdálených rovněž necelé čtyři kilometry od zámku, se nacházela další koňská stáj. Starý panský dvůr sloužil v této době pro odchov nových chovných jedinců – nacházelo se zde ubytování pro pacholky od hříbat, stáj pro hříbata (v době sepisování inventáře sloužila jako kůlna pro povozy), další stájový prostor, koňská a kočárová kůlna, další kůlny na povozy, stáj pro opotřebované koně, hostovská stáj, purkrabská stáj, výběh pro hříbata a seník. Při zámku ve Vlasaticích stála stará stáj pro hříbata a na tamním hospodářském dvoře rovněž stáj pro opotřebované koně. V Nové Vsi sídlil kovář a kolář. Z inventáře je zřejmé, že Dietrichsteinové v chovu koní pokračovali i v 19. století a přispívali jej aktuálním potřebám a podmínkám.

V souvislosti s chovem koní v Kupařovicích v období raného novověku, jímž se zabývá tento příspěvek, je potřeba zmínit také zázemí pro koně při zámku v Mikulově, kam se sjížděly vzácné návštěvy. Kromě případných lovů, vyjížděk po okolí či cílené návštěvy hřebčína se dá předpokládat, že Dietrichsteinové, podobně jako to dělali Kounicové ve Slavkově u Brna, prezentovali své nejlepší koně přímo ve stájích v rezidenčním městě. I zde se ustájení a zázemí pro koně proměňovalo vlivem přestavb či nových výstavb vyvolaných válečnými či přírodními pohromami. Stavební vývoj zámku a přilehlých budov

³⁴ Státní oblastní archiv v Třeboni, pracoviště Český Krumlov, fond Ústřední kancelář Hluboká, Staré oddělení, Hluboká nad Vltavou, sign. B 6G 1a 1700–1745, nefoliováno. Čerpáno z pramenů z ledna a února roku 1741.

³⁵ Moravský zemský archiv Brno, fond F 119 (Velkostatek Dolní Kounice), Hospodářský inventář z roku 1808, sign. 162, kart. 704, nefoliováno.

³⁶ Úředník, který spravoval příjmy a výdaje hřebčína.

³⁷ Opotřebovaní koně byli z chovu či z namáhavých tažných prací na statku vyřazení, nicméně mohli být dále využíváni k lehčím pracím, případně darování či za malé obnosy rozprodávání mezi poddané, což byla běžná praxe i v jiných šlechtických hřebčínech. Například v pramenech ke schwarzenberskému chovu je zachováno několik žádostí poddaných o prodej či darování vyřazených koní: Státní oblastní archiv v Třeboni, pracoviště Český Krumlov, fond Ústřední kancelář Hluboká, Staré oddělení, Vitiněves, sign. B 6G 1a 1671–1800. Také Státní oblastní archiv v Třeboni, pracoviště Český Krumlov, fond Schwarzenberský rodinný archiv (primogenitura) – Haushalt, Koně: Evidence, nákup, prodej, nemoci 1732–1741, inv. č. 11, sign. F.Ph/8b, kart. 44, nefoliováno.

je podrobně popsán v publikaci Mikulov.³⁸ Barokní výzdoba zámeckých stájí, jízdárny, plastiky koní na parapetu zdi Oslího dvora, portréty vlastních koní a reprezentativní livreje zaměstnanců knížecích stájí svědčí o vysoké reprezentaci nejen samotného rodu Dietrichsteinů, ale nepochybně i ořů z vlastního chovu a obecně o jejich zálibě v těchto ušlechtilých zvířatech.

Koně z dietrichsteinského chovu v Kupařovicích³⁹

Dietrichsteinové se v raném novověku zaměřovali zejména na chov kočárových koní a v menší míře i na koně jezdecké. U kočárových koní převažovali vraníci a hnědáci, ale měli i malý počet běloušů a ryzáků. U jezdeckých koní se v hřebčíně nejčastěji vyskytovali vraníci a bělouši, vlastnili však také pár hnědáků a ryzáků. Dietrichsteinové pravděpodobně neměli potřebu zaznamenávat si na rozdíl od jiných šlechtických chovatelů kompletní evidenci vzhledu koní. Konkrétnější popis vybraných jedinců se pouze zřídka objevuje v korespondenci určené majiteli hřebčína v souvislosti s prodejem či s reprodukčním cyklem chovných jedinců – například „dvoletý červený bělouš špatné barvy a základu“⁴⁰ nebo „hříbě v barvě černého bělouše s krásnou hlavou, krásnýma očima, krátkýma a dobře tvořenýma ušima, dobrých prsou a nohou“⁴¹. Z těchto letmých informací však není možné posoudit, jak kvalitní a ušlechtilé koně dietrichsteinský hřebčín produkoval, neboť chybí podrobnější popisy exteriéru koní, zachycující zejména tvar hlavy⁴² a celkové vzezření jedince, které mohla pokazit i „sebemenší vada na kráse“ jako například nedokonalý krok.

Klisny/kobyly se v přehledech hřebčína evidovaly jako přiděleným číslem, doplněným o barvu srsti a informaci, zda se jednalo o kočárového, nebo jezdeckého koně. Pokud bylo třeba, připisoval se navíc věk,⁴³ případně jméno otce dané klisny, ojedinele i její „typ“ (Český typ, španělský typ aj.) či oblast původu. Zatímco zušlechťování chovu získáváním

³⁸ SVOBODA a kol., c. d., s. 133–149.

³⁹ Vzhledem k povaze pramenů jsou informace o původu, kvalitě a vzhledu chovaných koní – stejně jako o tom, co se po celou dobu dělo s jednotlivými jedinci v dietrichsteinském hřebčíně nebo kam a jakým majitelům byli prodáváni – často pouze útržkovité či žádné. Důvodem je neúplná agenda, neboť od počátku fungování hřebčína se vedly pouze záznamy související s reprodukcí, přičemž pozornost byla zaměřena nejvíce na plemenné hřebce vrchnostenského (kupařovického) hřebčína v Dolních Kounicích. Tato kapitola proto vzhledem k absenci potřebných, podrobnější a pravidelně vedených přehledů informujících o vícero aspektech chovu může působit povrchně a neúplně, avšak při srovnání s dalšími šlechtickými chovy v raném novověku, jež doposud nebyly zpracovány, se může stát součástí hlubší sondy do této problematiky.

⁴⁰ Moravský zemský archiv Brno, fond F 119 (Velkostatek Dolní Kounice), Chov koní, sign. 65, kart. 584, f. 492.

⁴¹ Moravský zemský archiv Brno, fond F 119 (Velkostatek Dolní Kounice), Hřebčinec v Kupařovicích 1677–1800, sign. 86, kart. 607, f. 142.

⁴² Hlava velmi významně charakterizuje plemenný typ i ušlechtilost koně. Jednotlivá plemena koní jsou charakteristická svým profilem hlavy, šířkou čela, žuchev a čelistí. Štíčí hlavy jsou například typické pro koně arabské, ojedinele se ale vyskytují i u anglických plnokrevníků. Klabonosá a poloklabonosá hlava je typická pro koně starošpanělské a staroitalské, tudíž i pro plemena, která mají větší či menší podíl krve těchto koní. Typickým příkladem je náš starokladrubský kůň, který je považován za téměř čistokrevného potomka těchto koní. Výše zmíněné tvary hlav jsou obecně považovány za ušlechtilé, avšak při posuzování hrají roli také uši, krk a jeho nasazení na trup. Proto kůň s ušlechtilou štíčí hlavou ještě nemusí být nutně shledán „krásným a elegantním“. Vedle toho jsou rozlišovány tvary hlav, které za ušlechtilé považovány nejsou jako například babská hlava – hubená, s odstávajícími pysky a rozkleslými ušima, již často mívají sešlá a nemocná koně. Viz: DUŠEK, Jaromír a kol.: Chov koní, Praha 2011 (3. vydání), s. 11; resp. LERCHE, František – MICHAL, Václav: Chov koní, Praha 1956, s. 9.

⁴³ Věk, kdy byla kobyla v kupařovickém hřebčíně považována za starou či „vadnou“, se pohyboval od 15 let výše. Nejstarší kobyly, o nichž je zde veden záznam, měly 19 až 22 let. Viz: Moravský zemský archiv Brno, fond F 119 (Velkostatek Dolní Kounice), Chov koní, sign. 65, kart. 584, f. 439; resp. Moravský zemský archiv Brno, fond F 119 (Velkostatek Dolní Kounice), Hřebčinec v Kupařovicích 1677–1800, sign. 86, kart. 607, f. 27–28, 31–33 a 36.

kvalitních klisen lze vzhledem k výše popsaným údajům objevujícím se v evidenci postihnout jen stěží, v případech hřebců pravidelněji vedené výkazy dokládají, že si Dietrichsteinové pořizovali kvalitní hřebce z místních i zahraničních hřebčínů. Najdeme mezi nimi například v roce 1729 hřebce původem z Itálie,⁴⁴ dále vraníka Masculana, který přišel do Kupařovic roku 1759 od uherského hraběte Czobera⁴⁵ či v sedmdesátých letech 18. století bělouše Spaniola z Karstu⁴⁶ nebo bělouše Benturnata, jenž se narodil klisně hraběte Haugwitz.⁴⁷

Jména v kupařovickém hřebčíně dostávali jen hřebci, klisny byly evidovány pod přiděleným číslem s výjimkou těch, jež do hřebčína přišly odjinud a v době sepsání evidence jim doposud nebylo přiděleno číslo – jako v případě kočárové vrané klisny Citely z liechtensteinského hřebčína či několika klisen z kounického hřebčína.⁴⁸ Pokud jde o jména hřebců, kteří ve většině případů do Kupařovic přišli odjinud, odkud si donesli i své jméno, převažují zde jména italského původu. Často bývala odvozená od vzhledu či povahových rysů oře: Nobille (urozený), Pomposo (pompézní), Fortunato (šťastný), Valoroso (odvážný, statečný), Difficil (těžko zvladatelný), Arrioso (půvabný), Mirabello (obdivuhodný), Gentill (milý, laskavý) a Fourioso (prudký, nedočkavý). V menší míře jsou zastoupena jména odkazující na původ koně: Spanier, Spaniolo, Neapolitaner, Barber (berberský kůň), Benedeto di Ferrara a pravděpodobně i Vidman.⁴⁹ Velmi oblíbené bylo i pojmenování šlechtickým titulem či označením postavení příslušníka vládnoucí třídy jako zde třeba Marchese (markýz) nebo Monarcha. Pochopitelně byla i řada jmen prakticky nezařaditelných do žádné z kategorií jako například v Kupařovicích Olivetani. A v každém hřebčíně lze nalézt i kuriózní pojmenování, zde například hřebce Rest in Casa (Zůstat doma).⁵⁰

Zájem o koně z kupařovického hřebčína projevovali dle dochovaných pramenů lidé ze společensky výše postavených kruhů, kupříkladu baron von Imbsen,⁵¹ hrabě Kounic,⁵² hrabě Mitrovský,⁵³ hrabě Žerotín či probošt a prelát rajhradského kláštera Emilián Matějský.⁵⁴ Pokud se však nejednalo o urozeného kupujícího, nedá se ve většině případů dohledat, komu byli koně z hřebčína prodáni. Vybraní jedinci byli na žádost majitele například

⁴⁴ Moravský zemský archiv Brno, fond F 119 (Velkostatek Dolní Kounice), Hřebčinec v Kupařovicích 1677–1800, sign. 86, kart. 607, f. 23.

⁴⁵ Moravský zemský archiv Brno, fond F 119 (Velkostatek Dolní Kounice), Chov koní, sign. 65, kart. 584, f. 548.

⁴⁶ Region v dnešním Slovinsku, ve kterém leží obec Lipica, v níž Habsburkové založili koncem 16. století chov lipicánů.

⁴⁷ Moravský zemský archiv Brno, fond F 119 (Velkostatek Dolní Kounice), Chov koní, sign. 65, kart. 584, f. 590.

⁴⁸ Moravský zemský archiv Brno, fond F 119 (Velkostatek Dolní Kounice), Hřebčinec v Kupařovicích 1677–1800, sign. 86, kart. 607, f. 36.

⁴⁹ Původ jména hřebce Vidmana je spekulativní. Jako nejpravděpodobnější se však jeví právě odkaz na původ koně. Ten mohl pocházet přímo z chovu benátské rodiny Vidman či Widmann nebo byl jen přeprodán či jinak získán od člena tohoto rodu. V raném novověku bylo běžnou praxí, že kůň dostal jméno podle italského hřebčína, z něhož pocházel, případně podle majitele tohoto hřebčína.

⁵⁰ Jedná se pouze o ilustrativní výběr, ne o celkový výčet jmen všech hřebců, kteří v Kupařovicích působili. Větší sondu do pojmenovávání koní v raném novověku umožnily prameny dochované k chovu koní šlechtického rodu Kouniců, které byly publikovány. Viz: RANDÝSKOVÁ, Tereza: Šlechtický chov koní v období raného novověku. Příklad moravské větve rodu Kouniců, Časopis Matice moravské, roč. 138 (2019), č. 2, s. 271–272.

⁵¹ Moravský zemský archiv Brno, fond F 119 (Velkostatek Dolní Kounice), Chov koní, sign. 65, kart. 584, f. 463.

⁵² Tamtéž, f. 453–454.

⁵³ Tamtéž, f. 618.

⁵⁴ Tamtéž, f. 499. Více k osobě Emiliána Matějského, jenž v letech 1749–1756 zastával post probošta a preláta rajhradského kláštera viz: MACUROVÁ, Zuzana: Stavební a umělecké aktivity benediktinského kláštera v Rajhradě v 18. století, Brno 2014 [online]. Dostupné na <https://theses.cz/id/1srhkc/> [cit. 16. dubna 2023].

posláni do Vídně, jiní odvedeni z hřebčína do Mikulova, u dalších je v pramenech doložena pouze skutečnost, že mají být prodáni. Výjimku opět tvoří plemenní hřebci, o nichž správa hřebčína majitele informovala, kam z chovu putovali, a to i když byli staří a k novým majitelům odcházeli na dožití. V létě roku 1787 je v pramenech uvedena první kupařovická dražba koní. U každého z nabízených jedinců byla uvedena barva, „druh“ (tedy zda se jednalo o kočárového, nebo jezdeckého koně), odhadní cena⁵⁵ a počáteční vyvolávací částka. Následně bylo dopsáno jméno toho, kdo nabídl nejvyšší částku, a definitivní obnos, za nějž byl kůň vydražen. Vyvolávací cena kvalitních koní se pohybovala mezi 100–300 zlatých rýnských, méně kvalitních kolem 50–80 zlatých rýnských a do dražby šli i koně, jejichž cena začínala na 20–30 zlatých rýnských. Dražby se zúčastnila nejen šlechta, ale také lidé pracující v oboru – například lovčí či schwarzenberský štolba – nebo jen zájemci o koně, kteří by pak sloužili jako dopravní prostředek, jak se dá předpokládat u vrchního úředníka z Židlochovic. Z nabízených 69 koní se vydražilo 38 za celkovou sumu 3 434 zlatých rýnských.⁵⁶ Roční výnosy z prodeje koní se pro představu v letech 1776–1781 pohybovaly s většími výkyvy od 1 000 až po 4 000 zlatých rýnských,⁵⁷ nicméně výdaje hřebčína za krmení, potřeby pro koně, náklady na zakoupení chovných koní, za práce pro hřebčín apod. tyto výnosy převyšovaly.

Šlechtic měl ke koni vždy velmi blízko, neboť kromě toho, že představoval nenahraditelný dopravní prostředek, stal se důležitou součástí volného času aristokrata při výjždkách, lovech, turnajích a představeních jako koňské balety aj., při nichž se veřejnosti prezentoval nejen vzhled či mechanika pohybu samotného koně, ale i umění jezdce nebo soulad a souhra spřežení. Podle činnosti, pro kterou byl kůň využíván, je možné v raném novověku dělit koně na dvě velké skupiny – jezdecké a kočárové. Dále je však možné rozlišovat koně poštovní, lovecké, přehlídkové, tažné pro běžnou práci a určené i pro další činnosti. Každý kůň byl pro svůj účel vycvičen a musel splňovat dobový ideál. Raněnovověký šlechtic prakticky vyrůstal a žil s koňmi. Chovat a šlechtit vlastní jedince nebyla pro šlechtice pouze nutnost, ale zároveň otázka prestiže. Vlastnit krásného ušlechtilého vycvičené koně z proslulých italských či španělských hřebčínů samo o sobě bylo prestižní záležitostí, ale stvořit koně takových kvalit a dosáhnout v tomto směru věhlasu, jaký měl kupříkladu Karel Eusebius Liechtenstein, bylo lákavé. Přestože kupařovický hřebčín se nestal tak významným, produkovat vlastní koně k zajištění potřeb majitele a panství bylo jistě výhodné, i když v případě Dietrichsteinů povětšinou náklady převyšovaly zisk. Svou významnou roli zde však sehrávala i láska šlechticů ke koním jako k ušlechtilým zvířatům, odmla v nich pěstovaná.

⁵⁵ V několika případech byl kůň vydražen za vyšší částku, než byla jeho odhadní cena.

⁵⁶ Moravský zemský archiv Brno, fond F 119 (Velkostatek Dolní Kounice), Hřebčinec v Kupařovicích 1677–1800, sign. 86, kart. 607, f. 107–135.

⁵⁷ Tamtéž, f. 71.

Tereza Randýšková

Early Modern Horse Breeding of the Mikulov Branch of the Dietrichstein Family in Kupařovice

The horse – embodying energy, strength, speed and grace – has shaped the course of human history for centuries. In aristocratic environments, this animal quickly became one of the tools of representation and demonstration of a person's position in society, whether it was used as an irreplaceable means of transport or as part of the recreational activities of the nobility. These could be private or ostentatious social rides, hunts, horse ballets, tournaments, various competitions. Not only the beautiful appearance and perfect mechanics of the horse movements, but also the skill of the rider and the harmony of the whole team were presented to the public. The establishment of aristocratic stud farms in the early modern period on our territory was certainly not only due to the desire to secure a sufficient "fleet" from their private resources, but also to the need to build their own stock producing representative noble animals, giving fame to the noble family.

The founder of horse breeding of the Mikulov branch of the Dietrichstein family in our territory was Prince Ferdinand Josef Dietrichstein, who founded the stud farm in Kupařovice. Over the years, the Dietrichsteins organized their breeding according to the current circumstances and requirements of the time – they expanded and modernized the breeding as much as possible, but also reduced it with regard to economic conditions, or spread the breeding over several estates. Their love for horses and pride in breeding their own noble animals was demonstrated, among other things, by portraits of their horses, which they exhibited on their estates according to the contemporary social trend. Although the stud farm was mostly financially unprofitable for the Dietrichsteins in the early modern period, they continued to run it in the 19th century.